

THEA HALO

ΟΥΤΕ ΤΟ
ΟΝΟΜΑ ΜΟΥ

*Γενοκτονία και επιβίωση
Μια αληθινή ιστορία του Πόντου*

Μετάφραση
ΜΑΡΙΝΑ ΦΡΑΓΚΟΥ

ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΚΟΒΟΣΤΗ

OYTE TO ONOMA MOY

Στη μητέρα μου και στην οικογένειά μου που καταγόταν από τον Πόντο. Και, σε όλους τους Έλληνες, Ασσύριους και Αρμένιους της Τουρκίας που έχασαν τις ζωές τους, τα σπίτια τους και την πατρίδα τους. Ας ζουν αιώνια στη μνήμη και στις καρδιές μας.

EIS TH MNHMH του πατέρα μου Αβραάμ
και του αδελφού μου Άμος.

OYTE TO ONOMA MOY

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΤΑΞΙΔΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

1. Το ποτάμι των ονείρων.....	σελ.	17
2. Το μακρύ ταξίδι του γυρισμού	»	23
3. Η επάνοδος.....	»	27
4. Σε χρόνο μηδέν	»	33
5. Βήμα βήμα.....	»	47
6. Καθ' οδόν για το Αἰοντόν	»	58

ΒΙΒΛΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: OYTE TO ONOMA MOY

7. Ούτε το όνομά μου	»	71
8. Καραβάνι αγελάδων	»	79
9. Μάχες και καμπάνες.....	»	94
10. Η χρονιά του φιδιού	»	107
11. Παίρνουν τον πατέρα	»	115
12. Η χρονιά του λιμού	»	126
13. Μύθοι χειμερινοί.....	»	134
14. Ένας άνδρας πνιγμένος.....	»	147
15. Από τα βάθη των αιώνων	»	157
16. Εντολές εξορίας	»	163
17. Περίμενέ με.....	»	170

ΒΙΒΛΙΟ ΤΡΙΤΟ: Η ΕΞΟΡΙΑ

18. Ο μακρύς δρόμος προς την κόλαση	»	214
19. Μωρά και αρπακτικά	»	221

THEA HALO

20. Αγκαλιά με το θάνατο	σελ.	226
21. Η μεγάλη απόδραση	»	235
22. Ο αποχωρισμός	»	244
23. Μαύρα κοράκια	»	250
24. Αγγίζοντας το χέρι του Θεού	»	262
25. Και μετά δεν έμεινε κανείς	»	269
26. Μικρά καρβέλια	»	282
27. Μην κοιτάξεις πίσω σου	»	293
28. Ντιγιαρμπακίρ	»	302
29. Στο δρόμο για το Χαλέπι	»	315
30. Πες το «ναι»	»	322
31. Η μυστηριώδης κουβερτούλα	»	330
32. Το μεγάλο στοίχημα	»	337
33. Η απαγωγή	»	346
34. Διασχίζοντας τις μεγάλες θάλασσες	»	352

ΒΙΒΛΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΑΜΕΡΙΚΑ, ΑΜΕΡΙΚΑ

35. Αμέρικα, Αμέρικα	»	365
36. Το παλιό και το καινούργιο	»	375
37. Φούρναρης, χασάπης, καντηλιέρης	»	394
38. Άλλο ένα μέρος που το λέγαμε σπίτι	»	402
39. Γιατρός, Δικηγόρος, Ινδιάνων αρχηγός	»	414
40. Αβραάμ, Αβραάμ	»	420
41. Κυρία	»	442
42. Ο Θεός μαζί σου	»	461

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΦΤΑΝΕΙ ΣΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ

43. Ο δικός μου Αβραάμ	»	469
44. Το ταξίδι φτάνει στο τέλος του	»	477
45. Ένα διαμάντι στις στάχτες	»	487

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ πρωτίστως και κυρίως τη μητέρα μου που υπήρξε πάντοτε πηγή έμπνευσης για μένα και που ακούραστα ανέσυρε τις συχνά οδυνηρές αναμνήσεις της για να γίνει πραγματικότητα αυτό το βιβλίο. Ευχαριστώ επίσης τον πατέρα μου του οποίου η αγάπη για τις διηγήσεις γέμισε τη ζωή μου με εξωτικές εικόνες. Την οικογένειά μου που μου συμπαραστάθηκε θερμά σε όλη μου την προσπάθεια. Τον Harry Seiss, χάρη στον οποίο βρέθηκε το χωριό της μητέρας μου. Την Erica Obey για την ειλικρίνεια και οξυδέρκειά της. Τον Δρ. Harry Psomiades, Διευθυντή του Κέντρου Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών στο Queens College, τον Δρ. Κωνσταντίνο Χατζηδημητρίου, Διευθυντή του Κέντρου για τη Μελέτη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και του Ελληνισμού του AHIF (American Hellenic Institute Foundation), και τον Δρ. Joseph Portanova, Καθηγητή στο Πρόγραμμα Γενικών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης, για την καθοδήγησή τους σχετικά με τις ιστορικές αναφορές του βιβλίου αυτού. Τον θανόντα ζωγράφο Allen D' Arcangelo για τις πολλές ακούραστες βιβλιοπαρουσιάσεις του, τα δείπνα και τις προβολές ταινιών. Τον Arnoud Hekkens για την παντοτινή φιλία και υποστήριξή του. Τον Kari Walden που πέτυχε την πρώτη επαγγελματική επαφή μου εξαιτίας της πίστης του στο βιβλίο αυτό. Τους αναρίθμητους Πόντιους και Ασσύριους των οποίων οι ιστοσελίδες στο διαδίκτυο βοήθησαν την ιστορική μου έρευνα. Και φυσικά, την επιμελήτρια του βιβλίου μου στην Picador, St. Martin's Press, την Diane Higgins, για την πίστη της στο βιβλίο αυτό, τις ανεκτίμητες συμβουλές της και το ακλόνητο θάρρος της να αποκαλεί τη γενοκτονία με το όνομά της.

OYTE TO ONOMA MOY

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Αν και τα ονόματα των μελών της οικογένειας της μητέρας μου είναι αληθινά, τα ονόματα των άλλων συγχωριανών του Αἰοντόν είναι φανταστικά. Δόθηκαν ονόματα στα πρόσωπα για να διευκολυνθεί η αφήγηση. Παρά ταύτα, οι ιστορίες που τους αφορούν είναι πραγματικές. Το πραγματικό όνομα της Ρουθ ήταν Ανν ή Ρουθ. Τα ονόματα της Ζόχρας και του Αγκόπ Μεϊμπαλιάν και των παιδιών τους είναι πραγματικά. Επίσης, το Αἰοντόν είναι η φωνητική απόδοση του ονόματος του χωριού, όπως το πρόφερε η μητέρα μου. Τα τουρκικά τραγούδια καταγράφηκαν και αυτά φωνητικά όσο καλύτερα μπορούσα από τον τρόπο που μου τα τραγούδησε η μητέρα μου. Το χωριουδάκι του Γλαράζ επίσης αναφέρεται με τη φωνητική του απόδοση, αφού ήταν πολύ μικρό και δε βρέθηκε σε κανένα χάρτη. Ισως και να μην υπάρχει πια σήμερα, αν και παρόμοια χωριουδάκια υπάρχουν στη νότια Τουρκία.

ΠΡΟΦΟΡΑ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Το όνομα Θυμία τονίζεται στη δεύτερη συλλαβή. Έλληνες μας είπαν ότι το σωστό όνομα είναι Ευθυμία, αλλά τη μητέρα μου δεν την φώναζαν ποτέ έτσι. Το όνομα Χριστοδούλα τονίζεται στην τρίτη συλλαβή, όπως και το όνομα Ναστασία. Το Παρθένα στη δεύτερη συλλαβή, όπως και το όνομα Βαριδημος. Το όνομα Αραξή τονίζεται στην τελευταία συλλαβή. Το “ς” στη λέξη ντολμούς και για την πόλη Καραμπαχτσέ προφέρεται ως σίγμα παχύ. Το χωριό Άγιος Αντώνιος η μητέρα μου το πρόφερε Αἰοντόν, με τον τόνο στην τρίτη συλλαβή.

THEA HALO

OYTE TO ONOMA MOY

ΠΡΩΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΤΑΞΙΔΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

*To μόνο που ξέρω
Είναι ότι σίγουρα
Δεν ξέρω τίποτα.
Μα αυτό είναι το μόνο
που ξεχνάω πιο συχνά.*

ΑΠΟ ΤΑ ΒΑΘΗ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

ΠΟΤΕ ΔΕΝ ΠΙΣΤΕΨΑΜΕ ΟΤΙ ΜΙΑ ΜΕΡΑ θα αναγκαζόμασταν να εγκαταλείψουμε τον παράδεισό μας. Ούτε η μακραίωνη ιστορία μας, ούτε και το γεγονός ότι είχαμε επιβιώσει εδώ και τρεις χιλιάδες χρόνια μετά από πολλές εισβολές και τις τόσες σφαγές μας επέτρεπε να φανταστούμε κάτι τέτοιο. Κατά τη διάρκεια της σύντομης κυριαρχίας του Μεγάλου Αλεξάνδρου από το 336 π.Χ. μέχρι το 323 π.Χ., οι Έλληνες είχαν ήδη ζήσει στη Μικρά Ασία –στην Ιωνία όπως την αποκαλούσαν– πάνω από οκτακόσια χρόνια. Η κατάκτηση της Περσικής Αυτοκρατορίας από τον Μέγα Αλέξανδρο συντέλεσε στη διάδοση του ελληνικού και μικρασιατικού πολιτισμού στις απέραντες εκτάσεις που απλώνονταν από τη Μεσόγειο μέχρι την Ινδία. Μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου, ο εξελληνισμένος Πέρσης άρχοντας, Μιθριδάτης ο Κτίστης, εκμεταλλεύτηκε την αναταραχή και το 302 π.Χ. ίδρυσε το ανεξάρτητο Βασίλειο του Πόντου στην περιοχή της οροσειράς του Πόντου και των νοτίων παράλιων της Μαύρης Θάλασσας. Ο Πόντος άνθισε ως μεγάλο εμπορικό και εκπαιδευτικό κέντρο. Μετά από δεκαετίες πολέμων, οι Ρωμαίοι κατέκτησαν τελικά το Βασίλειο του

THEA HALO

Πόντου το 63 π.Χ. Ο ελληνικός πολιτισμός, όμως, συνέχισε να έχει μεγάλη επιφροή στην περιοχή. Οι κατακτημένοι έδωσαν τον πολιτισμό τους στους κατακτητές.

Ο Ρωμαίος αυτοκράτορας Αδριανός, που υπήρξε γνωστός φιλέλληνας, έζησε για μεγάλα διαστήματα στις περιοχές της Μικράς Ασίας και της Μαύρης Θάλασσας. Μάλιστα, για μία περίοδο έκανε την πόλη του Βιζαντίου, που μετονομάστηκε αργότερα Κωνσταντινούπολη, επίσημη έδρα του. Κατά τη διάρκεια των ταξιδιών του το 125 μ.Χ., ο Αδριανός γνώρισε στη Νικομήδεια της Μικράς Ασίας ένα όμορφο αγόρι, Έλληνα, που τον έλεγχαν Αντίνοο. Ο Αντίνοος αφοσιώθηκε στον Αδριανό και ο Αδριανός τον έπαιρνε μαζί του στα ταξίδια του ως εραστή και σύντροφο. Ο Αδριανός διέταξε να στηθούν πολλά αγάλματα του Αντίνου και, όταν αυτός πνίγηκε στην τρυφερή ηλικία των είκοσι δύο ετών κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού στην Αίγυπτο, ο συντετριψμένος Αδριανός έχτισε μια πόλη στην Αίγυπτο που ονόμασε Αντινοόπολη προς τιμή του νεαρού ευνοούμενου του. Έχτισε μεγαλοπρεπή τάφο για τον Αντίνοο και έφτασε ακόμη στο σημείο να κόψει και νομίσματα με τη μορφή του, προκαλώντας συχνά την οργή των Ρωμαίων συμπατριωτών του.

Οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι λάτρευαν πολλούς θεούς εκείνη την εποχή, αλλά περί το 35 μ.Χ. ο Απόστολος Ανδρέας έφερε τον Χριστιανισμό στο βασίλειο του Πόντου. Γύρω στα 312 μ.Χ., ο Ρωμαίος Αυτοκράτορας Κωνσταντίνος πριν από μια μάχη, εναντίον του Μαξεντίου, είδε όραμα το σύμβολο του σταυρού και το χριστιανικό σύμπλεγμα XP συνοδευόμενα από τη φράση «Εν τούτῳ Νίκα». Συμπέρανε, λοιπόν, ότι θα κέρδιζε τον πόλεμο εναντίον του Μαξεντίου, αν ασπαζόταν τον Χριστιανισμό. Ο Κωνσταντίνος διέταξε να χαραχθεί το χριστιανικό σύμπλεγμα XP σε όλες τις ασπίδες των στρατιωτών του. Και πράγματι, ο Μαξέντιος ηττήθηκε από τα στρατεύματα του Κωνσταντίνου, στον οποίο

OYTE TO ONOMA MOY

ανήκε πλέον όλη η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Δείχνοντας την ευγνωμοσύνη του, ο Κωνσταντίνος έγινε ο πρώτος Ρωμαίος Αυτοκράτορας που έδωσε πλήρη θρησκευτική ελευθερία σε όλους τους χριστιανούς. Το 330 μ.Χ., ο Κωνσταντίνος μετέφερε την πρωτεύουσα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στο αρχαίο Βυζάντιο δίνοντας στην πόλη το όνομα Κωνσταντινούπολη.

Αν και ο Πόντος ήταν περιοχή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, κατά τη διάρκεια του ενδέκατου και δωδέκατου αιώνα τον διοικούσαν οι ντόπιοι Ελληνες φεουδάρχες. Στις αρχές του ενδέκατου αιώνα, οι Σελτζούκοι Τούρκοι επιχείρησαν να εισβάλουν στον Πόντο, αφού είχαν ήδη κυριαρχήσει στις περιοχές του Καυκάσου, αλλά ο Πόντος προέβαλε ισχυρή αντίσταση. Οι Σελτζούκοι στράφηκαν τότε στην κεντρική Μικρά Ασία και πέτυχαν μια μεγάλη νίκη κατά του βυζαντινού στρατού στη Μάχη του Μάντζικερτ το 1071, ιδρύοντας αργότερα το Σουλτανάτο του Ικονίου, με πρωτεύουσα την πόλη Ικόνιο (σημερινή Κόρνια). Ο Πόντος αντιστεκόταν ακόμα.

Μετά το 1204, η βυζαντινή αυτοκρατορική οικογένεια των Κομνηνών δημιούργησε την ανεξάρτητη ποντιακή Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας – ένα προπύργιο του ελληνισμού στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας κοντά στα σύνορα με τη Ρωσία. Η αυτοκρατορία αυτή επιβίωσε 257 χρόνια.

Το 1369, με τον ερχομό του Τούρκου κατακτητή Τιμούρ Λανκ (Τιμούρ του Χωλού), που έγινε γνωστός ως Ταμερλάνος, άρχισε ένας νέος κύκλος βίας κατά των χριστιανικών πληθυσμών. Ο Ταμερλάνος, που ισχυρίζοταν ότι ήταν απόγονος του Τζένγκις Χαν, αποδείχθηκε φανατικός πολέμιος του Χριστιανισμού. Όταν ο Ταμερλάνος έφθασε με τον στρατό του στην Περσία το 1380, έβαλε τους άντρες του να χτίσουν μια πυραμίδα από 70.000 κεφάλια ανθρώπων στο Ισπαχάν και άλλη μία από 90.000 κεφάλια στη Βαγδάτη. Ήταν μια προειδοποίηση στους λαούς των περιοχών αυτών να μην αντι-

THEA HALO

σταθούν. Η ασσυριακή πόλη του Τικρίτ λεηλατήθηκε και οι κάτοικοί της σφαγιάστηκαν. Ο χριστιανικός πληθυσμός της Περσίας, της Κεντρικής Ασίας και της Κίνας είχε σχεδόν αφανιστεί μέχρι το τέλος της τρομερής κυριαρχίας του Ταμερλάνου το 1404.

Οι Οθωμανοί Τούρκοι έφτασαν στα τέλη του δέκατου τρίτου αιώνα. Άλλα ακόμα και όταν έπεσε η Κωνσταντινούπολη το 1453, ο Πόντος αντιστάθηκε για ακόμα οχτώ χρόνια μέχρι το 1461. Ήταν το τελευταίο ελληνικό έδαφος που υποδουλώθηκε στους Τούρκους.

Οι σφαγές και οι μαζικές απαγωγές των ανδρών υπήρξαν κοινές πρακτικές που είχαν στόχο τον εξισλαμισμό του χριστιανικού πληθυσμού. Παρά ταύτα, ο Πόντος διατηρούσε με πείσμα την ελληνικότητά του και κατά τη διάρκεια των επόμενων 450 ετών ανεγέρθηκαν αναρίθμητες εκκλησίες, μοναστήρια και εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Μετά από μια περίοδο ακμής, κατά την οποία Σουλτάνος ήταν ο Σουλείμαν ο Μεγαλοπρεπής, από το 1520 μέχρι το 1566, η Οθωμανική Αυτοκρατορία άρχισε να καταρρέει και η οθωμανική στρατιωτική υπεροχή έφτασε στο τέλος της. Με αδύναμους σουλτάνους και διεφθαρμένους γραφειοκράτες, οι διοικητικές υποδομές άρχισαν να διαλύονται. Στις αρχές του 19ου αιώνα, η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε ήδη γίνει γνωστή ως ο «Ασθενής της Ευρώπης». Από το 1822 μέχρι το 1826, είχαν σφαγιαστεί 90.000 Έλληνες. Από αυτούς, οι 50.000 ήταν μόνο από τη Χίο και οι 25.000 από την Κωνσταντινούπολη.

Η εξουσία των αδίστακτων Μουσουλμάνων δερεμπερδών, που έγιναν γνωστοί ως «κύριοι των κοιλάδων», έφτασε στο τέλος της το 1840 και στη συνέχεια ο ελληνισμός στον Πόντο και σε άλλα μέρη της Μικράς Ασίας γνώρισε μια περίοδο εξαιρετικής άνθησης. Από το 1839 έως το 1856, η κεντρική κυβέρνηση εδραίωσε την κυριαρχία της επιβάλλοντας μεταρρυθμίσεις και αποκαθιστώ-

OYTE TO ONOMA MOY

ντας την τάξη, ενώ τα νέα μέτρα ανακούφισαν τις εθνικές μειονότητες, αλλά και τους ίδιους τους Μουσουλμάνους. Οι ιστορικοί εμπορικοί δρόμοι από την Τραπεζούντα μέχρι την Ταυρίδα ξανάνοιξαν την περίοδο 1829 με 1869. Ο καπνός από τον Πόντο πουλιόταν στις διεθνείς αγορές, ενώ άνοιξαν και νέοι εμπορικοί δρόμοι που εκτείνονταν από την πόλη της Σαμφούντας στη Μαύρη Θάλασσα μέχρι τη Βαγδάτη. Το κλείσιμο των ορυχείων της Αργυρούπολης (Γκιουμουσανέ) στον Πόντο οδήγησε σε μαζικές μεταναστεύσεις των Ελλήνων. Καθώς οι Πόντιοι εργάτες των μεταλλείων της Αργυρούπολης ταξίδευαν στην περιοχή του Πόντου, φύτευαν άγριες φουντουκιές στα παράλια της Μαύρης Θάλασσας. Τις είχαν φέρει μαζί τους από την Ανατολή. Το φουντούκι εξελίχτηκε σε μεγάλη βιομηχανία στην περιοχή, όπως είχε γίνει και με τον καπνό. Ακόμα και τα τσόφλια τα πουλούσαν για καύσιμη ύλη. Οι Έλληνες Πόντιοι από τις ορεινές περιοχές όπου είχαν εγκατασταθεί στο παρελθόν για να γλιτώσουν από τον οθωμανικό ζυγό, άρχισαν να μετακινούνται πάλι προς τα παράλια της Μαύρης Θάλασσας και από τα ανατολικά του Πόντου προς τα δυτικά. Πληθυσμιακές μετακινήσεις υπήρξαν ακόμη από και προς τον ρωσοκρατούμενο Καύκασο και τις νέες κτήσεις της Ρωσίας στη Μαύρη Θάλασσα.

Την περίοδο αυτή, η ελληνική ποντιακή κοινωνία γνώρισε εξαιρετική πολιτισμική, πολιτική, κοινωνική και οικονομική άνθηση. Χτίστηκαν πάνω από χίλιες εκκλησίες. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο αναγνώρισε την αυξανόμενη δύναμη της ποντιακής κοινότητας και ίδρυσε επτά εκκλησιαστικές περιφέρειες στον Πόντο, η καθεμία υπό τη διοίκηση ενός Μητροπολίτη. Χτίστηκαν ακόμα χίλια ελληνικά σχολεία με εγγεγραμμένους 85.000 μαθητές το 1900. Αναρίθμητες εφημερίδες, περιοδικά και βιβλία εκδίδονταν στον Πόντο και δραστηριοποίηθηκαν ακόμη και πολλοί επιστημονικοί και πολιτιστικοί σύλλογοι. Μέσα στο βραχύ διάστημα των πενήντα ετών, οι

Πόντιοι είχαν πετύχει να αποκτήσουν την οικονομική υπεροχή στην πατρίδα τους.

Το 1876, σουλτάνος έγινε ο Αμπντούλ Χαμίτ Β' που εισήγαγε μια σειρά από μεταρρυθμίσεις και έθεσε σε ισχύ ένα νέο φιλελεύθερο σύνταγμα που επέτρεψε μια ακόμα σύντομη περίοδο πολιτιστικής και μορφωτικής ανάπτυξης. Άλλα ο Χαμίτ Β', που έγινε γνωστός ως ο «Αιματηρός Τύραννος», απέσυρε πολύ σύντομα το νέο σύνταγμα και επανήλθε η πολιτική της Αυτοκρατορίας για καταπίεση και σφαγές, ειδικά όσον αφορούσε τις χριστιανικές μειονότητες. Τα επόμενα 32 χρόνια, από το 1876 μέχρι το 1904, περισσότεροι από 255.000 χριστιανοί σφαγιάστηκαν στην Αυτοκρατορία, από τη Βουλγαρία και την Ελλάδα στα δυτικά, μέχρι την Αρμενία στα ανατολικά και την Αίγυπτο στα νότια. Οι ασύνετες πολεμικές επιχειρήσεις του Αμπντούλ Χαμίτ επέφεραν τρομερές απώλειες.

Για 3.000 χρόνια, οι Πόντιοι και οι άλλοι χριστιανοί της Μικράς Ασίας είχαν καταφέρει να αντέξουν παρά τις αναταραχές, τις σφαγές και την τυραννία, παρά τα τόσα πρόσωπα των κατακτητών τους. Πώς μπορούσαμε τότε να ξέρουμε ότι αυτή τη φορά δε θα τα καταφέρναμε;

